

ДЖЕРЕЛА ВІЙСЬКОВО-ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНЦІВ (З НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО КІНЦЯ ХІІІ СТ.).

Я. В. Тимчак

Львівський державний інститут фізичної культури

Одним із найважливіших факторів становлення давньоукраїнських державницьких утворень був військово-фізичний вишкіл. Незважаючи на це, цьому питанню донедавна не надавалося достатньої уваги. Особливості фізичного виховання праукраїнців і, особливо, його військовий аспект досліджений, на нашу думку, доволі слабо, що і зумовлює актуальність пошуків у цьому напрямі.

Розвиток військово-фізичного виховання українців, як елементу етнопедагогіки, слід розглядати у контексті етно-історичного та етно-культурного процесу становлення нашого народу. Взагалі, фізична культура українців, як частина культури загальної, формувалася під впливом багатьох факторів, зокрема: природних, соціальних, політичних та економічних. Тому, для більш глибокого розуміння особливостей та специфіки фізичного виховання наших пращурів у досліджувані періоди, на нашу думку, слід розглянути її домінуючі чинники, що впливали на становлення та розвиток фізичного виховання українського народу.

Характер фізичного виховання давніх українців був суттєво зумовлений геополітичним положенням України. Розміщення у центрі Європи, родючі ґрунти, відносна незахищеність території зовнішніми природними перешкодами (гірські масиви, моря і т. д.), наявності великих торговельних шляхів, що з'єднували країни Сходу і Заходу, Півночі і Півдня, спричинили безперервність навал кочовиків на автохтонні племена праукраїнців. У IV—V ст. — це гуни, з початку VI ст. — авари, далі — болгари, хозари, пізніше — печеніги, чорні клобуки та половці. Внутрішні, міжпліменні конфлікти, на жаль, були також невід'ємною ознакою життя східних слов'ян.

Природно, що в цих умовах військовий чинник був останнім і визначальним серед інших у спрямованості розвитку фізичного виховання в Україні у зазначені періоди.

Первісні общини, роди, племена, цілеспрямовано готуючи себе до зовнішніх та внутрішніх небезпек, намагалися виховувати

свою молодь у військовому дусі з самого малку. Для цього використовувалися різноманітні фізичні вправи, що за своїм змістом повторювали, або нагадували трудову та військову діяльність людини, а також мисливство. Про раннє залучення дітей та підлітків до військово-фізичного вишколу, яскраво свідчать чисельні археологічні пам'ятки, серед яких – дитячі луки, стріли. Показовими є знахідки в ранніх шарах Ладоги дерев'яних дитячих іграшкових мечів, що копіюють різні форми (Н, В) озброєння дорослих. Вагоме місце у фізичному вихованні людини посідали природні локомотії (біг, ходьба, плавання, лазання, стрибки і т. і.).

Значний вплив військового чинника на розвиток фізичних вправ та фізичного виховання в цілому, знаходимо і у інших народів. Так, А. А. Стародубцев у своїх роботах відзначав, що створення адигами з найдавніших часів народної системи фізичного виховання, було зумовлене, з однієї сторони, фізичною працею і необхідністю підготування до неї, а з другої – вимогами військової справи; постійною загрозою нападу із сторони сусідніх племен. Він вважає, що фізичне виховання було загальнонародною справою, відповідальність за фізичний розвиток і військовий вишкіл людей, лягала на уся обцину.

На думку Г. Г. Дремкова біля джерел найдавнішого суспільства, виховання носило «характер військового виховання».

Чільне місце використанню фізичних вправ для військового вишколу, у період військової демократії, відводиться і у дослідженнях В. Ейхеля.

Особливого значення військово-фізичне виховання набувало в середовищі княжої дружини – професійного війська, що сформувалося у другій половині IX століття. Тут, на нашу думку, слід вже говорити про цілеспрямований військовий вишкіл. Як відомо, кількість воїнів у дружині чи війську була, за сучасними мірками, дуже незначною. У дружині князя налічувалося від 200 до 400 дружинників, а деколи і менше. Три-, чотиритисячне військо було вже дуже потужною армією. За таких обставин військово-фізична досконалість, навіть одного воїна, відіграла неабияке значення в цілому для перемоги у битві.

Тому: «молодий воїн мусів пізнати всілякі роди зброї, різні способи боротьби та лицарських вправ, мусів навчитися кидати списом, стріляти з лука, володіти мечем і шаблею, рубати сокирою, їздити верхи конем, ходити на лови, веслувати, боротися

рукопаш. Це були тодішні спорти й підготовки до війни». (І. Крип'якевич).

Важливим у цьому аспекті є і те, що свою назву «Русь» Київська держава отримала від військової одиниці – дружини. Первісне значення терміну «русь» – «військо, дружина», можлива деталізація – «команда бойового корабля, гребці». На ранніх етапах утворення древньоруської держави «русь» стала відзнакою ранньофеодального східнослов'янського «лицарства», котре захищало «Руську землю»; нового, дружинного за формами своєї організації суспільного класу, котрий виділився з племінного середовища. Літописна версія «Сказання про заклик варягів» використовує термін «русь» і «дружина» як взаємозамінні, тогочасні.

Суттєво вплинув на розвиток фізичного виховання і культовий чинник, що сформувався під впливом релігії праукраїнців – язичництва. Вирушаючи на полювання чи війну члени роду або общини виконували певні ритуальні дії, танці, намагаючись таким чином задобрити своїх богів і забезпечити собі перемогу. Якщо захід завершувався успішно, люди вшановували своїх богів жертвоприношенням влаштовували різноманітні ігрища, танці, забави, дужання. На цих ігрищах молодь і дорослі змагалися між собою у силі, витривалості, прудкості та військовій майстерності.

Культові ритуали та обряди були тісно пов'язані з військовою справою. Цей зв'язок засвідчують такі ритуали Київської Русі, як «обряд народження», «постриги», «посвята у воїни» та «тризна». Усі вони мають виразне мілітарне забарвлення і складають систему, що, на нашу думку, відображає важливість військово-фізичного виховання на різних етапах розвитку та становлення людини аж до її смерті включно. І навіть після смерті дружинне середовище конституювало себе шляхом своєрідної поховальної обрядовості: захоронення із зброєю у слов'ян, спалення у човні у вікінгів. Вище наведені ритуали, виникли ще у доруський період історії праукраїнців.

Цікавим, на наш погляд, є і те, що інколи вожді або князі племен, основним заняттям яких була військова справа, були одночасно і жерцями. Вождь був носієм і зберігачем найціннішої інформації роду та племені, а значить, і провідником у виконанні й охоронцем родових або племінних традицій. Таким чином, маємо конкретне підтвердження двоїстої функції вождя: військової та сакральної. Це підтверджують археологічні дані.

Отже, підсумовуючи викладене вище, можемо зробити висновки, що фізичне виховання українців на його ранніх етапах формувалося, в основному, під впливом військового та культурного чинників.